

ПОЕЗИЯ И ПРАВДА

Акад. Людмил Стоянов

ДИАЛОГ

Лица: Ангел Горанов, писател, 60 г.

Петър Янков, критик, 32 г.

Широка библиотечна зала в Дома на културата. Лявата страна е заета с етажерки с книги, небрежно наслагани в различни положения. Вдясно — широки прозорци, които обхващат цялата стена и правят залата светла и разполагаща към покой и размисъл. В ъгъла висок до тавана филодендрон, чиито широки листа сякаш съзнателно са се обърнали към слънцето, за да им спомня далечната тропическа родина.

На продълговатата маса двамата опоненти седят и разлистват книги и списания. Те са напуснали съседната зала, където се чете доклад за поезията.

Я н к о в. (С усмивка). Тук сме напълно спокойни. Никой няма да смути нашия разговор. Както знаете, писателите се боят от думата „библиотека“. Тя е за тях нещо като книжарски музей, гробница на имена, достойни за уважение, но задушени от литературен тамян.

Г о р а н о в. (С горчивина). Колко лесно писателят може да изостане от времето! Епохата му отваря широко вратите си, а той се е хванал за някоя догма и се държи за нея като слепец за тояга! Попадна ми неотдавна съдебното дело на Джордано Бруно пред съда на Инквизицията. Като верен син на католическата църква, Бруно признава догмата за „триединството на бога“, признава я „априори“, като словоупражнение, но, казва той, тя няма нищо общо „с безкрайността на вселената и безбройността на световите“. Той нарича светите отци „съзвездие от педанти, които със своето невежество, самонадеяност и грубост би изкарвали от търпение самия Йов“. Схоластиката е за него „черупка за душите“, вместо „зърно на познанието“.

Я н к о в. (Смее се). Какво да се прави! Великият човек винаги върви пред своето време. . .

Г о р а н о в. Не. Тук има и нещо друго. Такава е педантичната мисъл. Тя е ленива, сектантска, липсва ѝ полет. Ето защо аз разделям писателите на два типа: сектанти и художници, т. е. творци. Сектантите не могат да бъдат творци поради своето сектантство, те изостават в развитието си, пристигат на аеропорта на историята, когато реактивната машина на времето е отдавна излетяла.

Я н к о в. Не знам дали това не важи и за критиците, които често застават като часови пред крепостта на догматизма, и от всеки пишец брат

искат удостоверение за благонадеждност — че има наочници и че винаги сверява иденте си с „високото място“. Така беше доскоро, но сега вече не е така. . .

Горанов. Мислите ли?

Янков. По-скоро, искам да се надявам. . .

Горанов. Догматизмът в литературата създава странни парадокси. Получава се така, че всеки писател заема чуждо място, и тоя, чието място е заето, също заема чуждо място. Истинският, достойният изчезва от ползрението. . .

Янков. Това звучи наистина като парадокс, но като всеки парадокс изразява само част от истината. Все пак. . .

Горанов. Защо това е така? Защото нашата комунистическа идеология се разкрива в изкуството по-другояче, отколкото в публицистиката или философията. Във философията тя се отразява по интелектуален път, докато в изкуството емоционалното възприемане е на преден план. Затова сектантството процъфтява най-много в критиката. Разбира се, има и писатели, болни от педантична треска, които обаче не съзнават своя недъг. Такъв писател събира само нашите горчиви съжаления. . .

Янков. Все пак. . . Да оставим тоя спор на „Философска мисъл“, а ние да преминем към „емоционалното възприемане“ на идеите, към поезията.

Горанов. Толкова за сектантите. Другият тип, художниците или истинските творци, нямат време да се занимават с измислиците на схоластиките и затова понякога изпадат в противоположна крайност — абстрактното поетическо мислене. Такъв момент преживяваме днес. Липсва средният път — страстното дирене на художествената правда.

Янков. Художествената правда е относително понятие. Нима сектантите не се стремят към художествена правда? Може да не я постигат, но затова пък вашите тъй наречени художници прехвърлят границата и попадат в чужда градина.

Горанов. В чуждата градина понякога ни смайват чудни плодове! Техният аромат и форма са често очарователни. Те привличат въображението и изкушават подражателството. Има какво да приемем от това благородно съревнование — писателят винаги и навсякъде се учи. Но той има своя идеология, своя родна почва, свои национални корени, традиции, лирика и епос. Той не бива да забравя тоя първичен извор и богатство, инъкъ творчеството му ще пресъхне като библейската смоковница.

Янков. На обикновен език, извинете, това значи — писателят да пази своята оригиналност като зениците на очите си. С това съм съгласен, то е алфата на въпроса, а къде е омегата? До какви граници се простира тя?

Горанов. Радвам се, че имам разумен опонент. Винаги се стеснявам, когато разговарям с млад критик. Той ме смайва с цяла градушка естетически формули, епитети, нови думи, понятия и мисли, които ме откъсват от земята и ме поставят в някаква фиктивна реалност като на чужда планета, където трябва да стъпвам опипом.

Янков. С една дума, можем ли да приемем мисълта на Гароди, че социалистическия реализъм няма граници?

Горанов. Чакайте, вие като че се поставяте в положението на интервюор. Уверявам ви, такава позиция не е завидна. Както е известно, вселената няма нито „алфа“, нито „омега“ — тя е без начало и край. Изкуството обаче не е космическо явление, то е подчинено на физическите и обществени закони на земята.

Янков. Извинете, нали трябва да изясни позициите си. . .

Г о р а н о в. Не, не трябва да превръщаме социалистическия реализъм в догма. Нито в червен пояс, в знаме на тореадора. Както доставяме банани и мандарини от новите републики на екватора, можем да получим оттам и нови звуци, ярки слънчеви багри.

Я н к о в. Как? Не ми е ясно. Отстъпление?

Г о р а н о в. Говоря образно. Истинският художник не се бои от чуждото, ако той носи в себе си национален заряд. Достоевски говори за дарбата на Пушкин да се вживява в битието на близки и далечни народи. А нима Пушкин не е велик национален поет?

Я н к о в. Можем ли да преминем в нашата собствена градина? Нашата съвременна поезия е наистина градина, в която благоухаят най-различни цветя. . .

(Мълчи няколко секунди). — Впрочем, и мен ме измъчват същите съмнения, които може би и вас измъчват, само че аз искам да изляза от анализа на епохата след войните, на революциите и обществените промени, за да открия причините на това, което става в душата на младото поколение.

Г о р а н о в. (Поема от лавицата солиден том и се рови в него). Аз пък диря опита на великите писатели от миналото и най-напред искам да си спомня една мисъл на Лев Николаевич Толстой, защото се смятам малък да давам дефиниции за най-главното, което трябва да притежава художникът, поетът, писателят. Най-главното — правдата. Но какво е правда? За това ще говорим по-нататък. Толстой казва: „За да бъде едно произведение на изкуството свършено, трябва онова, което говори художникът, да бъде напълно ново и важно за всички хора, да бъде изразено напълно красиво, художникът да говори от вътрешна необходимост и поради това да говори напълно правдиво.“

Я н к о в. Тук възниква въпросът за оценката. А тя не може да се направи поотделно за един или друг автор или произведение. Това би било палиатив. Поезията след XX конгрес на КПСС е неудържим поток, който залива списанията, издателствата, опровергава критиците, смущава и озадачава, обърква поколенията. . .

Г о р а н о в. Драги мой, тъкмо затова трябва да намерим изход от хаоса, някаква равноднествуваща, някакъв помирителен принцип, един вид поетически договор, приемлив за всички, подобен на договора за забрана на ядрените опити, инък ще затънем в безсмислено словотворчество, непонятно като египетски манускрипт.

Я н к о в. А как трябва да постъпим, според вас?

Г о р а н о в. (Дига рамене). Не знам! Някога, като млад студент, трябваше да държа изпит по антична философия, главно върху съчиненията на Аристотел „Етика“ и „Поетика“, и тук ме озадачи една мисъл на великия философ, която често ми е идвала на ум. „Поетите и много лъжат“, казва Аристотел, мисъл, която според мен не е случайна, защото по-нататък той надълго и нашироко говори за „подражанието“, т. е. за поетическото възприемане на нещата, за създаване на явлението, което днес наричаме образ, метафора, сравнение. Погледнато обективно, самата поетическа реч, за разлика от обикновената, говоримата, със своите закони за ритъм, рима, строфика и поетика е нещо изкуствено, „неистинско“, лъжовно. Но не това иска да каже Аристотел, а да постави проблема за правдивостта изобщо в поетическото творчество. Това значи да не излиза то извън реалността, като се смята, че и самото народно предание, самата митология, като създаване на народното въображение, е също реалност, както са реалност страстите, чувствата, страданията, любовта. Но в тази съвкупност от реалност поетът

е длъжен да стъпва на пръсти, за да не потъне в нереалността, в небитието на нещата. С една дума, да не попадне в областта на недействителното, на „лъжата“.

Я н к о в. Може би вашите думи са достатъчно убедителни, защото вие говорите на език понятен за обикновените хора, докато новите поети се смятат някакси богопомозани и че ние не ги разбираме.

Г о р а н о в. Не, те ще ме разберат, защото знаят, че съм техен приятел и защото свободната мисъл се възприема по-лесно от кабинетно-догматичната.

Я н к о в. У тях има нещо, което ги сближава — мъглявостта на образите, липсата на основна идея.

Г о р а н о в. Именно затова тук са необходими общи закони, например закона за правдата, която, макар според Аристотел да е едновременно и справедливост, но е по-значителна от отделната проява на справедливостта. Не можем да приложим справедливостта към всяка отделна творба, ако предварително не намерим едно общо правило, което наричаме правда на живота, правда на естеството. Ясно ли е?

Я н к о в. Аз смятам, че, напротив, всеки поет носи в себе си своята правда, която той изразява чрез средствата на поетическото изкуство и че това изкуство стои по-високо от реалната и конкретна истина.

Г о р а н о в. С последното съм съгласен, но понякога се случва така, че цяла фаланга млади поети се повличат по едно течение и достигат до там, че вече не можеш да различиш Х. от У. Вие правилно забелязахте, че поетът трябва да пази своята индивидуалност.

Я н к о в. Е добре, какво следва от това?

Г о р а н о в. Само едно: да помним легендата за Антей, който изгубвал силата си, щом се откъсвал от земята. Неизмеримо е богатството на чувства и образи, с които борави поезията, но няма поезия там, където образите живеят сами за себе си или витаят извън реалността. Образът на самодивите у Христо Ботев например: „И самодиви в бяла премена . . . тихо нагазват трева зелена“ — това са за нас и поета абстрактни митически понятия, но за народното въображение те са живи и реални. Те са романтика.

Я н к о в. Седин пример, струва ми се, не могат да се обяснят сложните душевни нюанси на лириката, приливите и отливите на чувствата, дълбоката противоречивост на душевния живот.

Г о р а н о в. Поезията на класиците е наистина по-елементарна, изразява по-общи настроения, бих казал, патриархална, но тя може да бъде прекрасна школа за всеки поет, който иска да изрази нещо преживяно, неповторимо, с простотата на тази поезия, с нейния жизнен патос.

Я н к о в. Вие пренебрегвате коректива време, другарю Горанов. Всяка епоха дава свой отпечатък върху съзнанието, мисленето, чувстването на хората, върху морала, икономиката, културата. Изменя се световещането, самият език, следователно налага се да се дирят нови форми и ново съдържание. Ние живеем именно в такова време.

Г о р а н о в. За изкуството, извинявайте, няма старо и ново време. Има само промяна в смисъл, че то става по-богато или по-бедно, според характера на условията. Нашето социалистическо време е напълно различно от някогашната буржоазна действителност, толкова различно, че ние дори не можем да си го представим. Но защо в минути на размисъл, на поетическа носталгия или въодушевление дирим в миналото поетическо осъществяване на нашите чувства? Защо в моменти на народни тържества си спомняме

за „Епопея на забравените“ от Вазов или ако трябва да изразим любовта си към руския народ, дириш пак него?

Я н к о в. Та това е естествено! Вие потвърждавате моята мисъл, моето убеждение, че всяка епоха създава своя поетическа антология, където са отразени най-дълбоките чувства на народа.

Г о р а н о в. Или моята, че няма стара и нова поезия, а че има само различно чувствуване. Всъщност, най-добрият показател за значимостта на един поет е — да си спомним в минути на радост или тъга някой характерен стих или образ, например от Пенчо Славейков:

Докле е младост леко път се ходи
и леки са световните неждани.
Докле е младост всичко е шега,
дори тъгата извор е на радост.
Докле е младост, ах, докле е младост!

Или когато ни вълнува негодувание от насилието, като у Вазов:

Тиран! Всю се морите!
Не се гаси туй що не гасне!

Или в моменти на разочарование, като у Дебелянов:

Аз искам да те помня все така. . .

А какво да кажем за огнените думи, под чийто ритъм са отивали на смърт хиляди борци:

Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира . . . ?

Такава е поезията на Ботев, Яворов, Дебелянов: тя засяга социални и лични чувства, поезията на Смирненски и Вапцаров, също интимна в социалното си звучение. Тя е поезия ясна, конкретна, задушевна, където всяка дума допълва едно основно светоусещане.

Я н к о в. Ние спорим, струва ми се, за едно и също нещо, само че от две различни посоки. Няма съмнение, че талантиливата поезия, т. е. поезията, която отразява истински душевни състояния, дълбоки чувства, живее винаги, вълнува човешките сърца. Такава е съвременната ни поезия. . .

Г о р а н о в. Кой знае, може би заедно с възрастта ние сме склонни да идеализираме миналото. Но, струва ми се, че в наше време намира добра почва едно огромно стихоплетство, където всеки автор говори на някакъв неразбран език, защото още не е осъзнал какво го вълнува, кому отправя своите халюцинации, каква цел гони. Пак прибягвам до свидетелството на Толстой. Той казва: (чете) — „Когато в стихове се говори за любов, цветя и т. н., това е сравнително невинно занятие до шестнайсет години. Но да се изрази важна, сериозна мисъл в стихове е невъзможно, без тя да се изкълчи. . . Зад стиховете се крият напълно лъжливи мисли.“ Можем да не се съгласим напълно с тази мисъл на Толстой, но очевидно е, че тя е кръвно свързана с проблема, за който спорим.

Я н к о в. Ние се въртим все около един и същ въпрос — за същността на поезията като изкуство, а се боим да дадем нужното признание на съвременната ни поезия, като поезия на новото време. . .

Г о р а н о в. Новото време. . . Вече казахме, че „новото време“ винаги намира своите певци и апологети, но тук идва отговорността на критиката, която е длъжна да „открива“ в големия поток ярките струи и мелодии, новите тонове и елементи на истинско, а не лъжливо майсторство. Всеки има право да опитва своята поетическа арфа, но до разкриване на

правдата на живота пътят е твърде дълъг, а критиката често внася неясност и заблуди, затрънва посоката на развитието. Примерите са много и те почти отчайват добросърдечния читател.

Я н к о в. Критиката е също изкуство и според Белински тя също има нужда от критика.

Г о р а н о в. Злобният критик е паднала личност, но строгият, добросъвестният — се стреми да помогне на критикувания автор, ръководи се от любов, а не от омраза. „Омразата“ му изниква по-късно от съзнанието, че критикуваният обект е непоправим.

Я н к о в. С това съм съгласен. С тази разлика, че така трябва да бъде. Поезията е поезия именно когато е разнообразна, многогласна, когато всеки глас изразява нещо ново, различно от старото и по-близо до живота.

Г о р а н о в. Вие казвате: по-близо до живота. Как да се разбира това? Поетическата лира е сложен инструмент, който ни омайва, когато звуците ѝ достигат до сърцето, изразявайки едно или друго чувство, радостно или скръбно. Но какво да кажем, когато тия звуци се разпиляват като разкъсана огърлица и отделните цветни зърна моментално изгубват блясъка си?

Я н к о в. Количеството винаги изпреварва качеството. Трябва да отбирате това, в което има живот, а как да постигнем тази тайна? Струва ми се, най-добрият съдия е времето: то отсява плявата, за да остане зърното.

Г о р а н о в. Боже мой! Ако се оставим на времето, в литературата ще настъпи истински хаос. Всеки творец иска да намери одобрение на това, което е създал. „За кого и за какво пиша?“ — провиква се Чехов. Липсата на критика е бедствие за литературата. „Безследно са изчезнали — продължава Чехов — маса племена, религии, езици, култури — изчезнали са, защото не е имало истории и биолози.“

Я н к о в. Бих казал, че у нас има достатъчно строга критика и че няма писател, който би се оплакал, че критиката го е пренебрегнала.

Г о р а н о в. Да оставим този въпрос. Той не влиза в нашата тема. Поезия и правда — това е сложен възел, който обединява много социални, естетически, философски и художествени страни и трябва големи усилия, за да се стигне до желания резултат.

(Пауза. Горанов се зачита в книгата пред себе си)

... За какво говорехме? А, да. За художествения образ. В последните няколко години в нашата поезия преобладава страстно влечение към художествения образ. Художественият образ е, както е известно, сърцевината на поетическото изкуство. В епическата поезия — образи на герои (Хектор, Андромаха, Одисей), в драмата — също (Прометей, Едип, Медея). В лирическата поезия — мисли и съчетания от мисли в иносказателна форма, които би следвало да окръжават един основен мотив, радост или болка, съмнение, желание, любов. Какво се получава обаче в повечето случаи? Както от наковалнята изскачат искри на всички страни, така и образите в едно съвременно стихотворение често се въртят около себе си и в края на краищата виждаш, че между чука и наковалнята не е имало нищо — празнина.

Я н к о в. Може би намекувате за абстрактната поезия? Не мислите ли, че зад тия абстрактни образи в съвременната ни поезия проблясват чувства и картини от днешната действителност? И ако това е така, не се ли явява тя по-висока форма на поетическо въздействие от класическата, традиционна поетика?

Г о р а н о в. Откъснатият поетически образ, като например у французина Жак Превър, който тъй много допада на някои съвременни наши поети, не е нищо друго, освен превръщане на поезията в разговорен строй,

без спазване на каквато и да е строфика и поетика. Разбира се, ние не можем да бъдем против маниера на един определен поет, освен ако този маниер не се превръща в някаква „школа“, ако става „мода“, нещо като новите качулати дамски фризури, предизвикателство към нормалния естетически вкус. Жак Превер е даровит поет-импровизатор в областта на обикновените всекидневни впечатления, на противоречията в съвременния парижки живот. Един пример от моята тетрадка: „Сърцето на докера“.

Сърцето на докера,
тъй се нарича моята песен.
Това се случва често в Анверс и Хамбург
или пък в Дюнкерк.

На нея докерът прав и самотен стои,
а на гърдата, над сърцето си носи
друго сърце,
татуирано малко сърце,
сърце на момиче, което няма сърце.
И цялата тъжна история там е написана.

По-нататък следва разказът за сърцето на докера и на момичето, което няма сърце. В същия ред на образи, които мигат както светлините на фара в бурна нощ, се изгражда драмата на човека в едно общество, бликащо от сблъсъци, равнодушие, незаинтересуваност, безразличие. Песента за докера и момичето, което няма сърце, се развива в миньорен тон, където под уличната музика и край детското игрище с дървени кончета човекът на тежкия труд израства в проста лирическа обстановка, по волята на поета:

Спомени, спомени,
вие разкъсвате с нокти сърцето на бедния докер,
улавяте нежно ръката му,
водите бедния докер там, дето работеше мъртвата
негова обич.

Такава е поезията на Жак Превер — без патос, без формално съчинителство, без високопарност, поезия на дребните неща, малки аварии, кръстопътища, в които се заплита животът на западния човек. Лошо би било, ако тия образи нямаха друга цел, освен своята естетическа безполезност, ако всеки образ на тази поезия не изразява една истина за човека, една сумирана картина на злочестини, просветления, житейски радости и горчивини, и предимно горчивини, трагизма на едно безнадеждно съществуване. „Бедните хора, работните хора“ — това са героите на Жак Превер — по бистра, болници, авенюта, бордеи, барове, метрѐ, където се лутат хората — сенки на големия град. Малките истини — образи на тази поезия — създават голямата истина за живота с децата, слънцето, бедняците, празниците и погребенията. Или, по думите на Веселин Ханчев, „поезия, така ненавиждаща грозотата и така влюбена в човека, така обновяваща и подмладяваща всичко около себе си“.

Не изразява ли обаче Жак Превер същността на един свят, който е в упадък, докато ние растем като антитеза на тоя свят, с ново отношение към обществената и духовна действителност? Жак Превер не върши друго, освен да оплаква изоставения, опустошен човек, мъчейки се да ни покаже, че и той има желания и стремежи, но е безсилен да се измъкне от ноктите на капиталистическия звяр. Обаче и там има хора-борци, прояви на безстрашие, стачки и демонстрации. . .

Я н к о в. Предчувствам, че поставяте името на Веселин Ханчев наред с името на Жак Превер, с цел да стигнем по-скоро до въпроса за „сво-

бодния стих“. На Ханчев принадлежи заслугата, че ни запозна с този голям френски поет, който не се ползува със симпатии сред висшите кръгове на Франция, но затова толкова по-голямо е значението му за нас.

Г о р а н о в. Не е въпроса за „свободния стих“ — той не е нещо ново. Касае се за това, доколко „свободният стих“ може да разкрие пътечка към „правдата на живота“, към човешките чувства и реалната действителност. „Свободен стих“ срещаме още у Гео Милев („Септември“), у Е. Багряна (в „Звезда на моряка“), у М. Грубешлиева, Хр. Радевски. В „Два свята“, „Пещерен човек“, „Война“ и други стихотворения през трийсетте години от М. Грубешлиева той дори преобладава, като приема свободен и безизкуствен ритъм, сякаш поетичен разказ, но не хвърчи по перваза на основния мотив, а шибя по лицето защитничит на буржоазния ред. В някои от най-новите си стихотворения като „Кръвта“ или „Двамата“ Грубешлиева в съвременен, разкъсан стих разкрива душевни моменти с дълбока, трагична багра. У Христо Радевски този стих е по-стегнат и целеустремен, в стила на Маяковски, макар че понякога избива в социологическа сентенция, но е винаги свързан с живота, с идейността на своето време. В „Мечта“ например, въпреки фантастичността на сюжета, авторът постига у читателя реално възмущение, защото зад фасадата на „мечтата“ се чувства съдържанието на новия живот.

Я н к о в. Точно така. Тук свободният стих е средство, а не цел: отговор на разрушението на буржоазния живот, но едновременно разкриване на ново отношение към този живот.

Г о р а н о в. Смешно е да дирим спор там, дето няма спор. Формата в поетическото изкуство се определя от отношението на художника към света, от ваятеля на чувствата. Класическата форма на стиха (четиристишия, определена ритмика, римуване) не може да бъде канон, както не е у Хайне, Верхарн, Маяковски, Вапцаров — важното за нас е да се домогнем до нещо положително, да избегнем „лъжата“, за която говори Аристотел, и в това отношение „свободният стих“ на тия поети може да ни послужи като лекарство.

Я н к о в. Лекарство — против какво?

Г о р а н о в. Против злоупотребата със свободния стих. Дори и Веселин Ханчев в стихотворението „Жив съм“ изпада в такава слабост — там, дето би могъл да даде потресающа драма на човека, той се задоволява с няколко обикновени възклицания. Защото няма основа, защото смята самите образи достатъчни да изобразят идеята му, от която ние очакваме по-широко развитие. Веселин Ханчев е поет с широко амплуа. В „Добрия ученик“, „Балада за човека“, „Пръстен“, „Дървото с птиците“ и още цяла редица стихотворения той намира богата основа за откривателство чрез образи, обединени от едно чувство или идея. При това тук нямаме „абстрактно“ виждане на живота, на човека, а винаги — засегната една душевна рана или една човешка победа. Той умее само с една дума („железни“) да характеризира един свят:

Добър вечер, печални лози,
мили селски момичета!
Разкажете ми как сте попаднали тук,
сред Париж, на Монмартър?
Разкажете ми, кой ви затвори
в железни огради,
кой ви даде железна земя
и железно небе?

(„Лозии в Монмартър“)

Ето ви „свободен стих“, който обаче, отказвайки се от геометричността на традиционната поетика, се обогатява с реални символи, в основата си потресаещи.

Я н к о в. Щом като, според Вас, в свободния стих могат да се разкрият дълбоки и правдиви чувства, защо да не му открием широк път, равноправно съществуване?

Г о р а н о в. Защото в него няма спирачки — а поезия без ограничения, това значи архитектурна постройка без покрив — широк простор на фантазията. Фантазия и въображение са две различни категории. Въображението, за разлика от фантазията, поставя пръст на устните и казва: до тук и нито крачка повече. Изкуството е държава със строго определено законодателство и едновременно с безкрайна свобода. Неговият основен закон е художествената мярка, адекватна на реалните неща и на човешките чувства. Прав ли съм?

Я н к о в. Вие наведохте хубав пример с Веселин Ханчев. Неговият метод е удобен и приемлив, враг на голословието.

Г о р а н о в. Поезията на Веселин Ханчев е именно такава. Образно казано, тя ми напомня хубав „котедж“ в мирна неутрална страна: ливади и слънце, бистра река, брезова гора и далечни обли хълмове. Такъв е нейният архитектурен строеж, а от съдържанието ѝ вее тишина и чистота, вместо спарен въздух — дълбока хуманистична атмосфера. Ето магията, която привлича младежките поетически сърца, тук е „камъкът на препъването“, защото им се струва леко да преплуват до нейната тайна, скрита за тях, бидейки чисто индивидуална.

Я н к о в. Но не всички, струва ми се, постигат тази тайна, другарю Горанов. Вие, комай, стеснявате критерия...

Г о р а н о в. В случая мога да посоча поетическия път на Валери Петров. Какво отличава неговата поезия от поезията на Веселин Ханчев? Преди всичко, нейната строга композиция. В нея също няма дидактика и лицеприятие пред догматизма, но едновременно има голяма заинтересованост от дребните неща, които образуват всекидневието на живота. Той пише:

Римски площи, такива сте вие,
към нищетата обърнали гръб.
Зад прелестта ви измамна се крие
толкоз нещастие, толкова скръб!

Но това е само частица от неговата богата оркестровка. Вижте как той започва поемата „В меката есен“:

И ето че в софийската ни къща
семеството отново се завръща
след лятото край варненския бряг.

Занизват се спомени, картини, настроения, преживелици на близки, непознати, един живот на минало и настояще, с много лирични отстъпления, реалистични сцени, които дават атмосферата на „меката есен“. Ще кажете, че една лирическа поема не бива да бъде тъй „многопланова“, че може би авторът не е спазил необходимата художествена мярка. Това е само привидно, защото животът в поемата не е само „мирен“, „спокоен“, но и придружен с драматични конфликти, от които ние излизаме също успокоени и ободрени.

Я н к о в. Вие, другарю Горанов, се мъчите да защитите своята теза против свободния стих с примери, които никой не отрича, но които са като

скъпа старомодна дреха, която обличаме за рожден ден. А за всеки ден? Поезията е такава също храна, както хляба.

Горанов. Може би сте прав, че аз диря доказателства повече в положителното, отколкото в отрицателното. Всъщност мисълта ми е, че в свободния стих се потайва един непокорен дух, който заживява свой живот, различен от реалната основа, която си е поставил творецът. Това е момент, когато поезията като изкуство се слива с музиката, с нейните неосезаеми мелодии и чудновати вариации. Това са поетически образи, които често приемат странно и екстравагантно звучение, както има музика и „музика“.

Янков. Струва ми се, другарю Горанов, че Вие дириите някаква простота (в добрия смисъл), която да бъде по-близо до земята и до живота, до възприемчивостта на обикновените хора, а забравяте, че изкуството в своето развитие се стреми към все по-нови форми и дълбочина на съдържанието.

Горанов. Искате да кажете, че търся „баща си и майка си“ — т. е. губя си времето, когато, забравяйки, че новите „веяния“ в поезията са закономерно явление, връщам се към традиционализма на една отминала епоха. Но това не е вярно! Във всяко явление има здрави и болнави елементи. Нужно е да отделим едното от другото, за да намерим равноденстващата, да видим докъде се простира реалната правда и откъде започва чистата измислица. Този въпрос си задават самите поети. Ето например Божидар Божилов:

О море, кой ще шепне сега
ритъм нов на поета? Брега
е пак същия бряг, и вълните
пак се носят в познатия ритъм.
Ала дирим ний стих по-различен,
по-напрегнат, по-динамичен,
а скандираш ти все с патос ведър
оня Омиров стар хекзаметър.

Всъщност не става дума само за ритъм. Ритъмът е в самата природа на поезията, нейна душа. Думата е за онова вътрешно движение, което дава живот на всяка поезия. Хекзаметърът и днес може да бъде база на поета за създаване на вълнуваща поетическа фреска, защото не е възможно, нито приемливо поетическото въображение да бъде затворено само в един поетичен размер, в ковачницата на голите образи, за да пламва и гасне като бенгалски огън.

Божидар Божилов е плодовит поет, понякога с прецизно вдъхновение, но в други случаи — много често — по рисунъка на постройката се хвърлят в очи неверни петна, неточност на линията, неувереност на перото.

Но тоя град ме натъжава днес,
при все че старостта е тъй далече —
поякога се скитам като пес
сред синьото на неговата вечер.
По всеки ъгъл някоя любов,
забравена, изгубена из мрака,
облхва ме с увяхнал, стихнал зов —
и сякаш пак сред сенките ме чакат
жени, които вече нямат име,
изгубили са устни и ръце,
защото ние сме неповторими,
родени сме, уви, с едно сърце. . .

Янков. Пак ще ви възразя, че показвате излишна строгост към поета, който винаги е бил моя слабост и комуто съм прощавал дребни недо-

гледания за богатството на образи и скокове на мисълта, за широкото въображение и неочаквани обрати, обаче признавам, че по отношение на нашата тема — за правдата в поезията — има какво да се каже у него: дали постоянното повторение на женската тема не стеснява рамките на поетическия му хоризонт. Освен това, както вие забелязахте, той е твърде небрежен към „светая светих“ на поезията — словото.

Г о р а н о в. Който смята, че всяка стихотворна стълбица от думи е стихотворение, той е от „блажените“ вярващи, които бърже се разочароват. Да вземем стихотворението „Надпис“ от Б. Божилков и го наредим в обикновен печатан текст — какво ще се получи? Ето какво:

„И вагоните, и параходите, и самолетите, които обикалят света, имат своя гара, свое пристанище, свой аеродрум, които са много подобни на моята стая с книгите по стените и белите листи край пишущата машинка. Тук аз се връщам винаги в моите стихотворения и самотата на мислите и римите, връщам се край прозореца, който вижда само една стена и десет прозореца отсреща“.

И вие това наричате стихотворение?

По-нататък следват още две вариации на същата тема за вагоните, параходите и самолетите и за връщането „в своите стихотворения“. . . Какви са тия стихотворения ние не знаем, но „Надпис“ не е никакво стихотворение, а чисто и просто скучен прозаичен откъс. И тъй, три откъса от един автор, които ни учат колко е труден занаята на поета, решил да произвежда въпреки „законите“ и „техниката“ на сложния въображаем завод, наречен изкуство.

Я н к о в. Самият факт, че ѝ отдавате такова внимание, говори за значимостта на тази поезия, защото и най-значителният поет има слаби стихове, но не по тях трябва критикът да отсъжда своето вето.

Г о р а н о в. Защо вето? Тук не става дума по същество, защото по същество този поет е талантлив, един от първите съвременни стихотворци. Що се отнася до така наречения „класичен“ стих (защото спорът е по-скоро — доколко стихът на класическата поезия отразява по-ярко и по-определено истината на живота) смятам, че и тук аварията са многобройни и че много често такива автори изпадат в конфузно положение. „Майсторството“ в поезията не е толкова как, а какво има да каже поетът, но да го каже така, както никой друг не би го казал.

Я н к о в. Символистите май ще се окажат най-добрите класици: тяхната амбиция беше да издигнат езика и поетичната форма на по-високо равнище, отколкото са например у Вазов, така също и чувствата, образите, музиката, брилянтния словесен наниз на поетическата огърлица и в това отношение някои от тях достигнаха завидна висота.

Г о р а н о в. Според мен, легендата за греховете на символистите бе създадена от критиците-сектанти, таксувайки ги като „буржоазно влияние“: тя и до днес внася пукнатина в литературното развитие. Тия две понятия у нас, символизъм и символисти, не се покриват, както например във Франция или в дореволюционна Русия — първото е широко философско учение, второто — лек символистичен прах върху някои отделни стихотворения, които обаче не са далеч от реалистичната традиция на българската поезия. Убеден съм, че ако Людмил Стоянов например не беше загатнал в предговора към първата си книга стихове „Видения на кръстопът“, че тя е написана изцяло „в духа и заветите на символизма“ — никой критик нямаше да ѝ отдаде това значение, да я таксува като нещо отделно от настъпателния ход на поезията ни. Някои митологични герои и понятия допринасят за това погрешно тълкуване. Например в стихотворението „Рапсод“:

Бих желал, като древен рапсод,
по широкия свят да се скитам,
да поуча на хубост и ритъм
своеволния тъмен народ.

Същото мога да кажа за поезията на П. К. Яворов от така наречения „втори“ период. Тази чиста лирика, рожба на дълбоки душевни конфликти, е между най-редките цветя на националната ни поезия. Навеите на индивидуализъм и символизъм са тук нова стъпка в разширяването на диапазона на поезията, на нейната оригиналност и самобитност.

Я н к о в. Много добре! Доволен съм, че засегнах въпроса за символизма, макар да смятам, че вашата теза за естествения и непрекъснат поток на явления и „школи“ в поезията не е съгласна с нашата комунистическа идеология, която прави разлика между поезия песимистична и поезия оптимистична, поезия за малцина и поезия за народа, поезия на борбата.

Г о р а н о в. Не е съгласна само привидно, защото в исторически план всяка културна придобивка в миналото е наше национално богатство, стига само да се обясни правилно, а не догматично. В цитираното стихотворение на Людмил Стоянов например няма никакъв песимизъм, напротив, то е пропито с бодрост и смелост с този характерен завършек:

Може би със невиджан разкош
претворил и обкичил земята,
ще да вдъхна на моите братя
нова доблест и вяра, и мощ!

Я н к о в. Но тогава защо поетът се е саморазпънал на кръста на една чужда нему религия, поставил е на критиката една толкова сложна задача?

Г о р а н о в. Разбира се, в тази поезия има отделни елементи, навейни от западните и руски символисти, но може ли един поет да остане чужд на поетическата дифузия на своето време? Може ли трепетликата да остане неподвижна при лекия полъх на пролетния вятър? Тук може би се налага едно натуралистично сравнение. Защо поетът е направил такава изповед? Това е, струва ми се, сънят на бедняка да се облече в нова дреха. Някога, като студент, изпитвах силно желание да имам шапка-панама. В сравнение с гарсонетките, каквито носеше мало и голямо, панамата ми изглеждаше като нещо рядко и отлично от старото и шаблонното. И когато най-после желанието ми се изпълни, аз разбрах със съжаление, че всъщност нищо не се е изменило и че гарсонетките стоят с достойнство върху много бележити глави, и преди всичко на главата на Иван Вазов.

Я н к о в. Така или инък, печатът на догматичната критика върху някак творби на символисти от първото десетилетие на нашия век постепенно се изтрива, като кофража от зацапана средновековна фреска и се открива образа на истинския оригинален майстор. Какво е например поезията на Димчо Дебелянов, ако не лирична изповед на човек, израснал в трудни условия и потънал в здрача на своята „черна песен“? Ние обаче отново се увлякохме в странични завои на спора и навлязохме в историческото минало. Искал бих да знам къде се тули правдата в поезията и къде лъжата? И то на съвременни примери.

Г о р а н о в. Ние се приближаваме към отговора на нашата тема. Моята мисъл събира води от много и различни ручей, за да поеме спокоен път в равнината.

Неотдавна ми падна да прочета поемата „Аз търся Хайди“ от Владимир Башев. Героят на поемата търси на черноморските плажове непознатото

германско момиче Хайди, за да му предаде по поръка на близки хора щайга домати. Това не е лесно, защото през август на тоя широк бряг се събират хиляди момичета. Играта се развива постепенно в драматична форма, защото Хайди е винаги някъде заета, пътищата им не могат да се срещнат. Обаче и тя също го търси, докато идва време да си замине.

Пяскът святакаше, сякш отвътре бе озарен.

Аз затъвах до глезените си в диаманти.

И под всяка гъба питах с глас отекчен:

„Вие немци ли сте? Аз търся Хайди!“

Действието се пренася в Берлин. Щайгата с домати трябва да се предаде. В Берлин атмосферата е нагорещена, героят облича униформа, застава на Фридрихшрасе — „на ръба на две времена“. Тъй събитията се менят, а човекът не може да изпълни поръчението, докато Хайди става Джени с нови тревоги, а Хайди трябва да се намери . . . Оригиналото в поемата е нейната реална основа — щайгата с домати — и после съзнанието, че хората са братя навсякъде, когато чувствуват еднакво.

Я н к о в. Отлично! Ето един момент, който ние забравяме, един основен мотив в поетическата платформа на съвременната поезия: голямата тема на епохата. Поетите от миналото познаваха голямата тема: „Епопея на забравените“ (Вазов), „Кървава песен“ и „Епически песни“ (П. Славейков), както и поезията на Яворов, Смирненски и Вапцаров — темата на народните страдания и народни погроми, у последните двама вече свързана с преустройството на обществото на нови социалистически начала. Прерастването на националната тема в общочовешка е характерно за нашето време. То се дължи на политическата атмосфера — на бурните облаци и светкавици, които предизвиква съвременният бог на войната — мистър Долар — който като древния бог Марс не се спира пред никакви човешки и морални закони. Той е неизмеримо по-жесток от природата: атома на гръмотевицата може да убие един човек или няколко овци, да подпали едно дърво, докато атомната бомба на мистър Долар може да унищожи целия живот на Земята. Мислят ли нашите млади поети за това? Ето къде е голямата тема, която избягва от погледа на съвременната ни поезия.

Г о р а н о в. Вие ми взехте думата от устата, както казва народа. Поети като Маяковски, Тихонов, Твардовски, Арагон, Пабло Неруда, Межелайтис и толкова други, от националната тема правят интернационална, докато нашата съвременна поезия тъпче на едно място: нейните теми са дребни, нейните образи — детска игра. За Божидар Божилов може да е много важно колко любовни срещи е имал в крайморския град, за нас обаче, за живота и за нашето време това е абсолютно безинтересно. Голямата тема предполага висока култура, богата образна мисъл, широк хоризонт на чувството — тъкмо това, което, уви, липсва на поезията ни от последните няколко години.

Я н к о в. Така или инак, макар да е на твърде елементарно равнище, нашата съвременна поезия преживява сериозна криза. Тя се чувства стеснена в старите рамки и прави усилия да ги разбие, да открие нещо ново. Затова ние трябва да ѝ помогнем. Какво е това ново?

Г о р а н о в. Имате право. Но след като открихме някои предимства в поезията на Жак Превър, а именно присъствието на жизнена правда, макар и без музикалните прийоми на древните музи, смятам, че това има значение и за нашата поезия. Поетическите влияния са като атмосферните кризи — не могат да се спрат освен с помощта на времето. Но това не значи, че трябва да отворим широко вратите на свободния стих, който вече от

дълго време внася досадно разводняване в поезията. Да оставим настрана естетическите норми — те са двулики и лукави, служителки на диалектиката. За процеса на творчеството те нямат особено значение — те идват впоследствие при оценката на създадените творби. Същият автор на „Аз търся Хайди“ например пише стихотворението „Размишления върху една научна хипотеза“, което започва ето как:

Не изчезват думите човешки.
Те се пръскат покрай нас разбити,
грабва ги —
и праведни и грешни —
вятърът
из своите орбити. (?)
Раздробени,
те се разпиляват,
ни ухо, ни уред ги усеща
и в невидим ореол
застават
около планетата гореща.

Хипотезата се състои в това думите ни да не бъдат дребнави, а въздухът да се насити „само със слова великолепни“. Очевидно тук емоцията липсва, липсва и оригиналната образна мисъл, защото поетът се е спрял на една нежизнена тема: да търси не живата Хайди, а някаква абстрактна идея, неосъществима в природата.

Могат ли поети от по-старото поколение, като Е. Багряна, Дора Габе, Ламар, Младен Исаев, Камен Зидаров, М. Грубешлиева, Н. Фурнаджиев, Ангел Тодоров, Атанас Далчев, Димитър Пантелеев, Иван Мирчев, Иван Хаджихристов, Н. Марангозов, които подпират на раменете си небето на българската поезия вече няколко десетилетия — да ни дадат отговор на поставения въпрос? Могат. В стихотворението си „Поезията“ Багряна търси може би най-просто и непринудено да ни покаже същността на поетическия принцип:

Ако сърцето ми
от младини до днес
не беше ти владяла,
не би го гряла
с песен и мечти —
та в своята несрета и раздяла
да чувствавам ръката на сестра
и да превръщам в твоето горнило
за другите
в стих — радостта
и в искра
скръбта —
отде бих взела тази сила,
ако в сърцето ми не беше ти?

Кой би казал, че тук не се отваря един прозорец и от него не проблясва едно откровение?

Я н к о в. Съгласен съм, че в това стихотворение на Багряна шепти някакъв извор, който дава начало на живописно криволичено и слънчеви отражения. Такава ли е обаче поезията на Фурнаджиев, която напоследък някои критици превръщат в своеобразен култ? Как вие оценявате творчеството на този поет? Дава ли той примери на високо майсторство и дори на новаторство, или имаме работа с конюнктурен случай, както често се случва у нас? Кажете си вие мнението, после аз ще кажа моето.

Г о р а н о в. Когато поезията изпълва целия живот на един поет, не е възможно той да не е достигнал отделни успехи, да не е внесъл в из-

куството си нещо ново. Такъв е и случаят с Фурнаджиев. Неговата поезия започва на другия ден след поразеното народно септемврийско въстание в 1923 година. Защо обаче в нея няма ни един обличителен тон срещу убийците, а само алилуйни, панихидни възгласи на отчаяние? Ето „молитвата“ му:

Боже господи, в мойто кандило
свети кръв, вместо божие масло.

Кажете ми какъв е този поет, който в съdboносни за народа му дни мълчи багоразумно, а след това персонафицира скръбта си в някакви имажинерни „конници“, (у съветския поет: „Всадники, всадники, всадники. . .“), без дори да съзнава къде е и какво трябва да прави в момента:

де е народа и де е земята бунтовница,
де сме, о мое печално и равно поле!

Поетът превръща скръбта си от погрома в някаква фантастична „сватба“ (което от художествено гледище е напълно възможно, стига да се постигне желания ефект на възмущение или сатира). В тази своеобразна „сватба“ гръмотевиците са „тъпани“, облаците — „крави“, равнините „къртят“ и клисурите „пеят“. (Нека си спомним „имажинизма“ на Есенин). „Буйна сватба гърми като буря над нашта земя“: това е може би въстанието? „Мои братя без път“ — това са може би нещастните жертви. „Моя сватба и весела смърт“ — навярно примирението със събитията: станалото — станало. „Пролетен вятър“ — това е „върхът“ в неравностите на тази поезия. (Санким, виждате ли, след буйно проляната кръв, появява обновителният пролетен въздух.) Но и тук поетът се скрива зад неопределеното понятие „големия черен народ“ — огорчението за жертвите на въстанието, от пролятата кръв по тревата, макар и без позитивна революционна страст. Този вдовишки плач може да трогва някои сантиментални сърца, особено при огромността на жертвите, при една дълбока национална катастрофа. Но изразена ли е тук революционната правда, достатъчни ли са тия символи да отразят големата народна драма? За жалост, не. Какъв е по-нататък пътят на поета?

Я н к о в. Да, какъв е по-нататък пътят на поета? Според мен, към поширок кръг на впечатления, към по-мъдро самовглъбяване. Вижте как той минава към по-ясна идейност, как изпитателно се вглежда във всяка вещ, дърво, пътека, във всеки хълм, река, гора, пътник, в небе и земя, за да познае живота и своето място в него. . .

Г о р а н о в. Именно. Обаче в това дирене на себе си, на своето място в света, поетическият герой на Фурнаджиев привиква с описателния строй на стиха, с примитивността на явленията, с географската и топографската действителност, като най-после забравя, че поезията е борба на образи, съчетание на мисли, полет на въображението. Просто констатира и описва нещата без вътрешен подтик, без въздушевание:

Пролет, пролет, вече нова пролет
с весел вятър, с влажни долини,
по върбите с пъпчици наболи
ме зове: — Излез навън, тръгни!

И когато той тръгва, ние виждаме пътник, навел глава към земята, а не дух-мечтател, отправил поглед в далечността, готов да прегърне света. Ето някои отделни места на това пътуване: „Слизам вече долу на шосето“. „И виждаше се как дими запътен влак към гарата“. „Над Рила днеска късно подир пладне. . . се появиха облаци грамадни“. „В оная утрин слизах аз по склона“. „Едва селцето бях отминал, дойде и краят на деня.“

Това непрестанно стихотворно пътуване обаче няма цел. То е дневник на уморен от живота пътешественик („По пътищата ти вървях“). С пълно право поетът заявява в края на пътуването:

За тебе пиша стих след стих
с горчивото съмнение —
животът ти дали разкрих.
Фалшиво е, студено е!

Разбира се, признанието на автора не е задължително за критиката, то е също материал за критика, но, от друга страна, то е симптоматична изповед на едно пробудено самосъзнание, израз на една мъчителна поезия, която можем да наречем поезия на отшелника, поезия на разкаянието.

Я н к о в. Вие, другарю Горанов, обичате поетите заради тяхната поезия, според това, дали тя ви допада или не: според мен, най-погрешният метод на критика, защото поетът и поезията му често си противоречат и оттам идат моментите на висота и спадане на тонуса, липсата на живо и жизнено наблюдение, впечатлителност и устрем на словото.

В най-новата си книга „Най-трудното“ Фурнаджиев излиза от монотонността на поетическото мислене и преминава към дълбок анализ на своето минало, към философско обобщаване на своите грешки. Нима това не е достатъчно за един поет — и за нас — да повярваме в изповедта му, да оправдаем разкаянията му?

Г о р а н о в. Интимните заблуждения и неволни криволици на един поет са интересни само за литературния историк и то ако той има голямо обществено дело и значително творческо богатство.

Я н к о в. Аз смятам, че вълненията на този поет през един дълъг период от литературното ни развитие, обяснени критически, ще ни разкрият не само идейните скокове на автора, но и колебанията на интелигенцията.

Г о р а н о в. Казано без предубеждение, поезията на Фурнаджиев отразява настроенията на уплашения интелигент пред възшествието на контрареволуцията; тя е нещо като Еремиев плач над поразената и окървавена страна. И само толкова. Тя не може да се тълкува извън събитията, да се мистифицира в борчески план, против това говори самата биография на поета. Напротив, разгледана в светлината на историческите обстоятелства тя остава като своеобразен документ на времето, родена спонтанно в съзнанието на поета. Тук вече са позволени всякакви хиперболи и сравнения и с Яворов, и с Пенчо Славейков, и с други поети.

Я н к о в. За мене е важно да открия координатата между поезията на Фурнаджиев и отношението към нея на такъв критик като Георги Цанев и неговия естетически принцип: „Пиша за този, когото обичам“. Обаче когато любовта премине известна граница, тя се превръща в мъчение за критика и загуба за поета. Струва ми се, че по-старото поколение поети, тия от началото на века, като Дора Габе например имат по-голям художествен опит и остър поглед към живота, отколкото мнозина от съвременните „новатори“. Дора Габе, с дружбата ѝ с Пенчо Славейков, Яворов, Николай Лилиев и други, показва завидна устойчивост в детската поезия, както и в лириката, познаване на човешката душа, чувство на перспектива. Нейната лирика от последните години достига хубави, пълнокръвни образи. В „Поезия“ тя завършва своята изповед:

О, превърни ме в песен,
родена от самата мен,
покорно легнала
под моето перо,
да почва с нея моя ден.

Г о р а н о в. Другояче не е възможно, драги. Каква е поезията на даден поет, зависи от това, доколко тя разкрива нещо ново, без да скъсва със старото, доколко е правдива, искрена, народна и общочовешка. Поезията на Ламар например това са джунгли и пампаси, но понякога в тоя словесен водовъртеж просветва някакъв изключителен цвят, който, полюляван от вятъра, ни смайва за миг и остава незабравим. В „Кълвач“ например:

Тоя пъстър кълвач, неуморен,
как трепти върху сухите клони,
дето червеят ликото рони!

После спира, оглежда простора
и излита за миг като камък,
разпилял между клоните пламък.

Като него да бях неуморен,
да извадя и червея дребен,
във живота дошъл непотребен.

Тоя „червей“ не е ли онай лекомислен дух, който опасва образите на поета-абстракционист и помага да изсъхне дървото на поезията?

Или да вземем поезията на Младен Исаев, млада и буйна, напоена с хлорофил и смола, не ни ли учи тя на увереност в силата на човека, не разкрива ли пред нас хубостта на вечно зеленото дърво на живота?

Обичам светлите съзвучия
в старо-планинската гора.
Соколи,
ветрове
и ручен
започват весела игра.
И планината, разлюляла
зелени клони и тревн,
до вчера тъжно занемяла,
в млад танец буйно се изви.

Като поет Младен Исаев потъва в материалния свят и в конкретните неща, без да прекрачва в областта на ирационалното. Някои допускат, че това е негова слабост, но аз мисля, че това е слабост дотолкова, доколкото той го смята за ерес и се бои от неговото отрицателно влияние. Би трябвало, напротив, в неговата поезия да навлезат такива ирационални образи, които биха обогатили гамата на идейно-творческия му оркестър. Природните картини, колкото и да са просторни и величествени, не могат да ни завладеят без дълбокото участие на поета-творец. Тук именно с особена сила ще проличи неговият поетически талант.

Я н к о в. Право да ви кажа, другарю Горанов, вие при всяко ново положение отстъпвате от първоначалната си теза за единство на поезия и реалност, за изключване от поезията на всяка идеалистическа алогичност, а ето сега правите тази концесия за Младен Исаев.

Г о р а н о в. Това е само привидно. Всъщност, когато сме сигурни в позитивната идеология на поета, не бива да се боим от някои „идеалистически“ образи и идеи нито на Платон, нито на Аристотел, защото нашето познание е отишло толкова напред, че ние лесно разграничаваме реалистическото зърно от метафизическия облак. Поезията не би могла да съществува без звъна на тези оръжия, от двубоя на които зависи победата на реализма в изкуството, приближаването му до най-изтънчените изисквания на неутолимия човешки дух.

Я н к о в. Вие сте прав, че една от големите спирачки в развитието на всеки поет по пътя на социалистическия реализъм си остава шаблонния

сектантски социологизъм, против който още Маркс протестираше, а Ленин казваше, че това, което липсва на ръководния кадър — то е обща култура и изобщо културност. Тази е може би причината за бягството на поетите в областта на иреалното, в откъсването им от богатата мисъл и жизнения образ, от националната и общочовешка тема.

Г о р а н о в. Моята мисъл се измори от противоречиви положения и това е напълно в реда на нашето изследване, в сложността на задачата ни. Не знам вие какво мислите, но за един поет като Димитър Методиев, в чиято поезия се кръстосват образи от миналото и повече от настоящето, би следвало да отделим повече внимание, защото това е поезия, която непрекъснато расте с достойнствата си и слабостите.

Я н к о в. С една дума, налице е един безспорен поет, който се бори за самостоятелно поетическо мислене, за новаторска стойка, за поетически жест а-ла Маяковски, а все още не е излязъл от атмосферата на младежкия революционен романтизъм!

Г о р а н о в. Така ли мислите? Наистина в „Димитровско племе“ има много младежка романтика, но има и немалко затрогващи лирични моменти, свободни от социологични предразсъдъци. Не е въпроса обаче в това. Методиев издава „сърцебиене“ на поетическата муза, прибързаност на образния строй. Ето ви един пример:

О, комунизъм! Б о ж е наш всевластен!
На възродената о т н а с зема
бъди ни и защитник ти п р и с т р а с т е н
и безпристрастен съдия!

Не бих казал, че понятията тук са сложени на място. Читателят с право се спира и се пита: правилно ли е? В автобиографичните му поеми „За времето и за себе си“, отдето е горния цитат, срещаме затрогващи места, но и такива, които издават прибързаност. Това е Смирненски в нов образ, поет, за който се питаме: какъв ще бъде утрешния му ден? В лирическия му албум, напротив, художествената мярка е много по-точна, социалният момент — оправдан, поетическото внушение — по-дълбоко. Такова е, например, стихотворението „Сечеха крушата“...

Звеноводът вдигна остра бравда.
Няма жал в студения метал.
Но защо и момъкът се радва,
като своята бравда засиял?

Рече ми небрежно: — Не пречете. —
И удари, сякаш на игра.
отлетя, като рояк врабчета,
на парчета старата кора.

Спуска се и бляска като мълния
бравдата — сестра на младостта.
Крушата изохка и прегърна
с клони своята сянка на пръстта...

Зная: тракторите из нивята
трябва все направо да вървят,
затова разчистват в равнината
старите дървета, правят път.

Но седа, глава навел, и пуша,
своята скръб от себе си прикрил.
Тая круша е оная круша,
под която аз съм се родил.

Я н к о в. Добре. Тъй да бъде. Но в най-новата ни поезия напоследък нахлуват в излишество такива явления, които ни озадачават. Явления, които напомнят номера на цирковия фокусник, игра на светлини и сенки, привидено богатство на образи, които иначе избягват от зрението и усета ни, живеят самостоятелно и се пукват като детски балончета на панаира. Какво да се прави?

Г о р а н о в. Не се безпокойте. Новото вино кипи. Още няколко примера между укрепналите вече творци ще ни покажат посоката на развитието. Нали познавате „Поема за щастието“ от Дамян П. Дамянов? Ето един поет, който живее с поезията, както часовникарят с ателието си, който търси образите, както селянинът гадае времето по звездите, разкрива душата си с такава откровеност, която те кара да се умиляваш. Такъв поет е необходим за нашето време. Той има какво да разкрие на хората. Защото е само антена, звънка, чувствителна, която събира звуци от небето и земята, от всички меридиани, поет, който може да каже всичко и да бъде прав.

Върху мене небето снове
и под мене пътува земята.
Във съня ми валият дъждове,
пей през мене жестокият вятър.
Във ушите ми екват тръби.
С девет кръга обгражда ме здрача.
Като бясно сърцето ми бие
и от него земята подскача. . .

Тук няма ни един образ, който не е свързан с човека, с неговата правда. „Аз пътувам, дори да съм в къщи. . .“ — ние разбираме, че той пътува мислено. Но това мислено пътуване му открива толкова нови, неоткрити светове, които той трябва да изучава от една и друга страна. . . Ето някои заглавия: „Разговор от прозореца“, „Звезди“, „Тополата“, „Птиците“, „Вятърът“, „Количкарят“ — образи отблизо, а има у този поет в книгата му „Ако нямаше огън“ и по-далечни асоциации, размисли за живота, за съдбите на хората. . .

Я н к о в. В това е може би опасността за този талантлив творец, че изучава живота и хората само по романите, че пътува и когато е в къщи, а това имажинерно пътуване може да го доведе до самоповтаряне и изостанване. . .

Г о р а н о в. Какво да се прави! Но той може да каже истини, които друг би замълчал от липса на смелост или по силата на инерцията. . . За мене е важно, че това е поет, който понякога не различава голямата тема от малката, но винаги се стреми да бъде правдив, да каже по друг начин това, което е казано преди него и главно, да вярва в живота въпреки всичко. . .

Я н к о в. Между съвременните по-млади поети се създава съревнование кой по-бързо и по-безнаказано да изстреля своите словесни фойерверки, за да се заблуди читателят, че имаме работа с богато въображение. В началото на нашия разговор аз бях спокоен на тази тема. Но вече започвам да се смущавам. Струва ми се, че по този път не се отива далече. Самолетът е устойчив във въздуха, но не сам по себе си, а защото има съответна конструкция и кръв-бензин, докато поетическото въображение, невъоръжено с идейно-художествен заряд, рискува несъзнателно да избледнее. Тук не става дума за увлечение в някакви стари и нови школи, авангардизъм, екзистенциализъм, абстракционизъм, а в сляпо подражателство, в създаване на стихотворна кула без солидна основа, както в случая с Божидар Божилов.

Горанов. Този пример бе може би случаен, защото у Божилов срещаме и стихове, в които гори огънят на правдата. Но тази „експериментална“ поезия, както я наричат на Запад, не е напълно чужда за такива поети, като Александър Геров, Д. Методиев, Павел Матев, Любомир Левчев. А. Геров например е убеден, че непохватността, грубостта, липсата на романтика са качества на поезията или поне на неговата собствена поезия, че те придават на стиха оригинална окраска. Той пише:

Бедна майко, остаряла майко,
младостта ти опустя по къщите.
Станала си жива запетайка,
сгърбена, посьрнала и мършава.

Няма съмнение, че думата „запетайка“ е попаднала случайно, като удобна рима на „майко“, но струва ми се, думи като „запетайка“ и „мършава“ не се приравняват с понятието „майка“, в което и синовната обич и природата са вложили емоционален тон и музика. На друго място поетът заявява:

Мъжете също са добри,
но нямат те утроба,
в която да се оплоди
и гения и роба.

Без да взимам страна, за читателя е ясно, че мисълта е объркана, защото никой не оспорва неспоримото, следователно поетът е „отворил“ отворена врата.

Янков. Обаче има от този поет стихотворения, като „Приятел“, „Лисбсв“, „Хора“ и други (в сборника „Най-хубавото“), които блестят с лиричност, прсстота и мисъл. И то, не мисъл от рода, който вие посочвате.

Горанов. Все пак, Геров е от ония поети, които се държат твърдо о земята, за корените и живата сила на нещата и явленията, саркастичен към хубавото и непримирим към лошото.

Янков. Това исках да чуя. Защото няма поет без слабости в работата, стига тия слабости да не са неизлечими, като някои съвременни болести. Тогава никоя естетика и никоя медицина не биха могли да помогнат...

Горанов. Ето ви например книгата на Павел Матев „Време, Родина, Любов“. Тя не е най-хубавото, но е най-показателно в неговата творческа биография. Стихотворения като „Мисъл“, „Изповед“, „Българска кръв“, „Порив“ издават привързаност към традиционната поетика, в тях има логика на образите, на зримата реалност. Матев е поет с неравен поетически пулс, който издава дълбоки неорганизиранни вълнения. Такова е стихотворението „Апел“, където той показва лика на поколението, изнесло в сърцето си тревогите на борбата, завършила с пълна победа над врага.

Не дойдохме с молитви до тук,

а с марш.

Революцията мъкнеше своите потоци.

И във този свят,

който със право наричаме наш,
ние влязохме с разни съдби и пороци.

После идва период, когато „в страшната вярност на горящата плазма“ се промъкват нишки на „студени лъжи“, на „измяна и подлост“, на „злина и омраза“. Начупен, ритъмът отразява сякаш неравността на терена, сложността на чувствата в срещата с врага. Но, струва ми се, че твърде бегло е преминал поетът покрай „студените лъжи“ и тъй нататък, без да сложи пръст в тази може би все още незаздравяла рана. Останалото — „безподобния фронт“ на строителството — е по-леко за пресъздаване.

Я н к о в. Слушах това стихотворение на едно литературно четене и то наистина ми направи силно впечатление, макар че би могло да бъде по-смело и обличително. Все пак, бих искал да предпазя поета от някои увлечения по линията на „свободния стих“. Той твърде често парадирва с някакви свои „подвизи“, които е възможно да са реални, но би трябвало да бъдат претворени и „обективирани“, за да станат приемливи за читателите му. Не искам да ви противореча, но той рискува да слезе до безцелното бълнуване и безсмислена игра на думи, например в „Наше време“.

Време на тревоги и надежди,
време на борба и красота!
Твойте поколения зареждат
мини под желязната пета.
Продължава страшния ни поход.
Чезнат знамена и чудеса
и се пукат
с неочакван грохот
тихите и влюбени сърца.
Време и загадки на сърцата,
скътали пароли и злини.
... Можем да се стреляме в челата
зарад вино
и зарад жени.

В този откъс всяка дума и всяка строфа съществуват сами за себе си, не значат нищо и не казват нищо. Какви са тия мини и коя е тая „желязна пета“? Защо се „пукат“ тия „тихи и влюбени сърца“? „Пароли и злини“ — непонятно. „Можем да се стреляме в челата“ — само за лоши стихове.

Ала какво значи неравномерно развитие в поезията? На какво се дължи фактът, че следващият цикъл стихове „Химн“, „Гара“, „Пролетта в паметта не умира“, „Монолози“ и особено „Целуна ме за ранните цветя“ — съвременна „яворовска“ мозайка — звучи просто и завладяващо? Мисля, че тия стихове са еднакво близки на средния и на „неизкушения“ читател.

Г о р а н о в. Не оспорвам вашето твърдение. Да, за жалост, в наше време се срещат стихове, писани сякаш под влиянието на морфий или хашиш, най-често на алкохолни пари, в които прекрасният божи свят се отразява изопачен, както се казва, „надолу с главата“, чужд и непонятен. Но има, за щастие, изключения, които ни успокояват: в тях съвременността оживява в най-хубавия си чертеж и чистота на замисъла, говори направо на сърцето и ума. Те също разбиват геометричната форма на стиха, войнишкия строй на ритъма, но правят това с изпитателно и строго око: тук също има система и определена строфика, художествена обработка. „Обичам тоя град“ от Лиана Даскалова е „биографична“ поема за Перник, където всичко е познато, реално, близко за поетесата и чрез нейния поглед — и нам. Това е поема за града на „черното злато“ и за хората-сенки, които дълбаят земните пластове. Той е описан трогателно и правдиво, както би го нарисувал един майстор-живописец.

Тук нямаше мирис на одеколон,
на суетност и на тоалети.
Всички, дето сядахме в този салон,
бяхме бедни и някак си слети,
като малките бучки в големия пласт.

В „Розовата рокля“ Лиана Даскалова се връща на същата тема и създава незабравимия образ на „миньорската черка“, своя другарка от детството, която — още малка — напуща света. . .

Ний седяхме на пейката с моята съседка.
И със детската си чистота
аз мечтаех за нея, за нейна сметка,
завладявах за нея света,
до насита я хранех, строях ѝ палати,
по килими я водех аз
и обличах я с рокли разкошни, богати,
рокли само от най-чист атлас.

В „Черни лебеди“ Лиана Даскалова ни запознава с една млада негърка в Париж. Един светъл лъч от голямата общочовешка идея за равнопоставеността на хората и нациите. Без социологизъм, по човешки. Първо, напълно съвременно и второ, изработено с хубав, художествен език и образи, които сякаш ви гаят като пролетен полъх.

Тя ми звънеше два пъти дневно —
сутрин и вечер.
Вземах полека слушалката черна
като топла черна ръка.
— Добър ден! — аз ѝ казвах.
Нейният тембър
плисваше като река.

Но стига. Ще уморя слушателите си с цитати.

Я н к о в. Време е да стигнем до някакво обобщение, другарю Горанов. Има ли в поезията правда? Правдата, като разкриване на реалността на света и чувствата, съдържа ли елементи на поезия? Или тук са налице две субстанции на духа, които взаимно се проникват?

Г о р а н о в. Не, още не сме свършили. За нас не може да има съмнение, че тия две субстанции са неделими; всичкият въпрос е в това, че правдата е постоянна „идея“, „величина“, „съвест“, докато поезията е „крилата“ и нейните възможности са неограничени. Защо се спирам на този въпрос? Затова, че все пак за поетическото въображение има спирачки и норми, в зависимост от реалната човешка правда: в противен случай ти потъваш в абстрактната нула, в небитие и мистика.

Ето защо интересно е да се види как поетът расте, от първи стъпки към все по-голяма увереност и майсторство. Какво дават и какво обещават например поети като Станка Пенчева, Петър Караангов, Лиляна Стефанова, Първан Стефанов, Людмила Исаева, Найденов Вълчев, горе-долу едно поколение? Станка Пенчева например е, според мен, поетеса с лирическа интимна рамка на мислите и чувствата, които ни дават основание да я поставим на едно от първите места в съвременната ни поезия. Последната ѝ книга „Вселена“, издадена от „Български писател“ като по милост във формата на пощенска марка, съчетава личното с общественото в такава здрава спойка, каквато в по-друг план, при друга обстановка, намираме у Яворов.

В това ние търсим ценността на новото, че то ни напомня строфа или багра от миналото, събужда в сърцето ни забравена и все пак ценна мелодия. Тази мисъл ми навява първата книга на Петър Караангов „Следи по пътя“ (1957): това е изкачване по стъмна пътека, нагоре към свършенството, с превъзможване на старите образци и откриване на новото, жизненото („Сред нивите“, „Камък край пътя“). И ето, в по-новите си книги („Сезоните и нашата улица“, „Годишни кръгове“) той стъпва уверено в царството на образите, умее да загатне или да уточни мисълта си, своята правда. А тя се изразява в двустийието:

Както не мога без стихове,
тъй не мога сега без политика.

Отбелязвам такова развитие също у Лиляна Стефанова (след „Съседите от горния етаж“, „Вечер в унгарската пуста“ и други стихове) и у Людмила Исаева, в чието първо стихотворение „Партизански устав“ и най-новото ѝ „Баладично стихотворение“ отзвучават ноти на дълбоко вълнение.

Неравен е пътят на Първан Стефанов, поет с тънки душевни вибрации („Светът изглежда все по-млад“, „Смях“, „Лека нощ“), но, казано според по-словницата — „дето е тънко, там се къса“ — едновременно със слаб усет за реалност и координация на образите, в систематизацията на чувствата. Чувствата не са парфюм, те също имат тегло и нерядко се побеждават с куршум в челото. В „Пътуване към усмивката“ (?) Първан Стефанов борави именно с образи-паяжини, но там, където темата му е конкретна, той е добър художник („Пред една антична гробница“, „Императорско посрещане“).

Я н к о в. Чудя се, другарю Горанов, защо е този поменик без примери и образи, тия заглавия без доказателства, и защо е нужно да се споменат всички, може би от страх да не се разсърдят?

Г о р а н о в. Смятам, че съм забравил или не съм доценил някои по простата причина, че или са много скромни или твърде претенциозни. Ние можем да се сърдим на Атанас Далчев например затова, че твори тъй скъпернически, но не можем да не признаем в „малкото“, което дава, скромни, но значителни поетически ценности. Или че един поет като Въто Раковски не започва явно да се налага на съзнанието ни със стихотворения като „Живот“, „Картичка от детството“, „Жената на професора“, „Люлки из полята“. Или да забравим, че съществува такъв поет като Блага Димитрова, чиято поезия, колкото и субективна и болезнено-интимна (в сборника „До утре“), макар и нелишена от качества, разкрива един вътрешен смут, неувереност, неизвестност. . . и от друга страна (в „Експедиция към идния ден“), сякаш разрешила съмненията си, изведнъж отваря удивени очи за света, към живота около себе си, за да види, уви, пак нереалното, абстрактното, алогичното, нежизненото. . . Вижте началото на „Напомняне“:

В застоялата засуха
внезапно се разрази
ярогта (?) на свежестта.
Записка дъжд по паважа
да му напомни младините, (?)
когато тия изтрети павета
са били ръбати канари (?)
високо на планинския връх,
бичувани от мълнии.

И т. н.

Подобни измъчени аналогии, заедно със сухата прозаичност, наредена строфично, уморява, като мисълта за махалото на спрял часовник. Такъв изтънчен интелектуален образен свят, който рядко може да увлече дори един изискан поет, отчайва със своя субективизъм. И все пак стихотворения като „Болка“, „Вяра“, „Към нея“, „Жена“ сякаш излизат от досадния кръг на мисловността, за да заживеят с проблясъците на кръстосаните чувства, срещи и разлъки на реалния живот.

Я н к о в. А трябва да ви кажа, че има още безброй поетически „таланти“, които лягат вечер със самосъзнанието на богове и сутрин се събуждат с разбити илюзии, за да започнат нов поход към славата. И се налагат. Ето ви някои бисери:

Септември, ти кога започна,
коя е датата ти точна?

Или:

Ние умираме незабелязани.
Мраморът за нашите паметници
вече е сложен
в стълбищата на обществените учреждения.

Или:

Къде е Атанас?
Къде е Атанас?
За него пита всеки
горски храст
и всеки клас мълви
за Атанас!

Или:

Земята
стене под базалта.
Сънува
вятър и треви.
И през павета и асфалти (?)
към тучната лъка върви.

И още много. Не споменавам имената им, защото смягам, че са още много млади и че някой ден ще ме опровергават. Нека се надяваме.

Горанов. Излитанията на младите поети в „безтегловност“, т. е. в идейна и образна пустота, отговаря сякаш на препоръчаната от някои критици „ракетна тематика“. Но когато дори за най-учения ум вселената разкрива тайните си стъпка по стъпка, много е рано за поезията да бяга от нашата прекрасна Земя, макар и все още неустроена и изпълнена с противоречия, за да търси — какво? — открития, догадки и хипотези, материал и богатство преди всичко за науката. . .

Янков. Уместен въпрос! Затова мисля, че е напълно целесъобразно да се върнем малко назад, за да видим как нашите поети от миналото, украшение и гордост на националната ни култура, приемаха света около себе си, как реагираха срещу злото в живота, каква беше тяхната правда в поетическите сънища? . . .

Горанов. Бих ви разцелувал за тази мисъл . . . Защото само в единоборство с миналото, в съревнование и борбата с неговия консерватизъм, новото поетическо изкуство може да разкрие крила и да преуспява. Едновременно от тия извори поетът черпи уроци при първите си опити в стиха, възприема тайните на изкуството да се владеят човешките сърца.

Защо поезията на Вапцаров бе възприета като пророчество за новия живот? Като мост към утрешното, когато „ще изградим със много пот, един живот желан и нужен, и то какъв живот!“

В „История“ — тази горчива изповед пред бъдещето — Вапцаров казва:

Поетите ще са улисани
във темпове и във агитки
и нашта мъка ненаписана
сама в пространството ще скита.

Дали тук няма укор към „поетите“, тия след него, ирония и намек, че те ще отстъпят от големите задачи на живота, ще си пришият въображаеми крила и ще паднат безпомощни като митическия Икар?

Истината за Гео Милев — това не е само „Септември“, за Смирненски — не е само „Червените ескадрони“ и „Москва“, а героизмът на епохата за нов идеал — комунизма; и единият, и другият преживяват различни влияния, но тия влияния не са осъдителни, защото са повърхностни, докато в основата на тяхната поезия трепти революционният дух на епохата: „северното сияние“ в образа на съветската страна и разгрома на славното Септемврийско въстание.

Я н к о в. Бих казал също — Яворов и Дебелянов . . . Тук, според мен, времето е казало думата си, а народът не прави разлика между едни и други настроения на тия поети, щом те изразяват дълбоки лични и обществени отсенки на живота с неговите антибуржоазни аспекти. . .

Г о р а н о в. Струва ми се, в нашата поезия в миналото, както и в съвременната, можем да открием една червена нишка, обща за всички стихотворци, и това е съзнанието за национално единство, въпреки различията на чувствата и музикалността. Такива поети като Иван Бурин (с поемата „Крали Марко“), Николай Стайков (без да смятаме Слав Хр. Караславов, израснал в новото социалистическо село) дирят връзка с този огромен комплекс от чувства, с този вълшебен кладенец на миналото. Тия поети държат за традиционната поетична форма, макар понякога да я оживяват в оригинално словотворчество. Но все пак аз се питам, не изразяват ли те една част от истината? Не е ли животът на народа при всички превратности на историята най-близка тъга, най-висока любов?

Я н к о в. Ей богу, другарю Горанов, вие давате амнистия на всички направления в поезията и току-речи за критика не остава място. Но нали задачата беше да направим „подбор“ на това, което е жизнено, защото е правдиво, и да отрецем останалото, т. е. негодното и мъртвороденото?

Г о р а н о в. В нашия разговор, струва ми се, за читателя ясно се очертава идеята на нашия спор. Но работата е там, че има поети, които се развиват, излизайки от мъглата на абстрактното поетизиране или, наопъки, загубват своя чертеж и почерк, изгубват равновесие, като пчела в паяжина. От поета Любомир Левчев например очаквам твърде много и едновременно се боя да не се излъжа. Ето стихотворението „Позиция“ — късче от живота, където, след победата, у двамата геори настъпва раздвоение: „Обичам тишината“ — казва единият, „Обичам джиз“ — отвръща другият.

Ще се усмихнем на имената си.
На добър час!
И няма да е късно,
нито рано
за неизвестни ветрове,
за неизвестни птици.
Само убитите ще си останат
на една и съща позиция.

И после: защо „Само убитите ще си останат на една и съща позиция?“ Зависи не от мъртвите, а от позицията на автора. Левчев е поет на отвлечения образ. Неговите образи са като вълните на планинска река — те летят и се изпреварват един друг и у нас остава само мигновеното впечатление на слъчев проблясък. „Ние се срещаме като погледи“ казва той в друго стихотворение и по-нататък тоя възглас в празното пространство: „Едно място за двама влюбени!“ — повторен пет пъти! Авторът ще каже може би, че е неразбран и то по вина на читателите. Напълно понятни са обаче и той сам трябва да си отговори защо: „Диалектика на природата“, „Крадец на огъня“ и някои други негови стихотворения, където идеята е ясна и развитието — праволинейно.

Я н к о в. Обаче като поставяте това условие, някой ще каже, че изпадаме в „опростителство“, защото „новаторите“ на „свободния стих“ смятат, че всяко връщане към класическата простота е смъртен грях. . .

Г о р а н о в. Те ще се убедят в своите заблуждения . . . ако са таланти. Или ще се хвърлят в друг „бранш“, например в драмописане, за да се състезават с режисьорите-„новатори“ в обръщане на изкуството с главата надолу. . .

Я н к о в. Вие навярно говорите за някои театрални режисьори, които превръщат сцената в цирк, но тук авторите нямат вина. Някои талантиви поети, като Камен Зидаров, Георги Джагаров, Иван Радоев сложиха капак на лириката и се преселиха в драматургията, където имат успех. . . Къде ще бъде постоянното им литературно жителство бъдещето ще покаже. Драмата е, както знаете, близък на поезията. Лопе де Вега, Шекспир, Гьоте, Ибсен са поети по начало, пък и самата драма е анализ на човешката душа и на обществените отношения.

Г о р а н о в. Извинявайте, драги Янков, ние изброихме толкова много имена, че забравихме атмосферата, в която те живеят и работят — съвременността. Що е съвременност?

Я н к о в. Много уместно! У нас под съвременност се разбира периода след Девети септември 1944 година, двайсетилетието на нашата социалистическа революция. Правилно ли е?

Г о р а н о в. Ние имаме условни понятия за времето и това ограничава нашето действие, нашите перспективи, широката обхватност на хора и събития. Бодлер казва, че времето е наш враг, но то е едновременно и наш доброжелател. Ние свършваме една работа, да кажем една драма, за два или за шест месеца, за една година, но и трите тия варианта ще се различават по съдържание, по дълбочина и въздействие, в зависимост от това, какви временни и по-трайни идеи е вложил авторът в своята творба. Разширявайки мащаба на времето до няколко десетилетия или дори век, ние можем да извлечем от него по-богат, много образен и жизнен материал и ще създадем произведение, което в много отношения ще звучи съвременно, ще разкрива истини.

Я н к о в. Такава е нашата велика традиция в поезията. Вие, другарю Горанов, по-добре от мен познавате низата от поколения още от началото на нашия век и тяхната жажда за разкрепостяване от греховете на миналото, демократическата им носталгия за по-добър живот, любовта им към народната песен и народната борба.

Г о р а н о в. Наистина, когато мисля за тези наши имена, аз се изпълвам с гордост и търся да видя в съвременната писателска младеж частица от техния патротичен огън, стремеж към епохални творби, цялостност на характера и вяра в бъдещето. Вазов бе несравнения певец на безсмъртното Априлско въстание и апологет на освобождението от петвековното турско иго. Показа ни великата душа на руския народ-освободител. . . Дватама Славейковци, Яворов, Смирненски, Вапцаров . . . и само те ли? Всяка строфа на поетите от миналото ние трябва да ценим като частица от народната душа, от езика на тая душа . . . В нея е заключена една истина, в нея тържествува правдата на живота. . .

Я н к о в. За себе си мога да кажа, че например поезията на Димчо Дебелянов ми е вдъхнала първите вълнения за поетически опити.

Г о р а н о в. Вие споменахте за народната песен. Да си призная, когато чета хубава народна песен, чувствавам как ресниците ми се навлажняват. . . Цял живот ние не можем да се освободим от очарованието на такива шедьоври, като „Лазар и Петкана“, песента за „Иван Шишман“, „Марко изгубва силата си“, „Болен ми лежи Кара Мустафа“. . . те нямат брой. Лирическият елемент е тъй богат в нашата народна поезия. . . Той ни пленява с простотата си, с дълбоката си човешка чувствителност. „Ситен дъжд вали като маргарит“ — трогателно прощаване на девойка с любовния. А какво да кажем за разговора между младата невеста и гората, чиито клони са изпочупили орда сеймени?

Тойте листи, горо сестро, пак ще да покарат,
мойта младост, горо сестро, няма да се върне.

Често цитирам мислено следните строфи, заседнали в съзнанието ми
кой знае от кога:

Пустите наши две думи —
над вода ли ги думахме,
та ги водата отнесе?

Я н к о в. Този въпрос можем да отправим към някои наши поети,
защото очевидно за тях водата на времето е отнесла доста драгоценни вну-
шения, чистота на израза, езикови бисери и ги е заменила. . .

Г о р а н о в. (Допълва) . . . с фигури без съдържание, с образи без
физиономия . . . (Поглежда часовника). Обаче ние се увлякохме, драги
Янков, и това е непростимо от наша страна. И егоистично — сами да се
възхищаваме от думите и мненията си, без мъдрото участие на колектива. . .
Вярвам, че сме достигнали до някаква граница на въпроса, защото, както
знаете, безусловните решения днес — утре са под съмнение.

Я н к о в. Долу още говорят. Говорят и говорят. Ето пада вечерта.

Г о р а н о в. (Отваря вратата на балкона). Нека погледнем в този
вечерен час панорамата на София. Тя е коренно различна от София, която
познавах Иван Вазов и Алеко Константинов. Витоша беше един каменен
колос. По улиците се движеха малки трамвайчета, които спираха по жела-
нието на всеки пътник за качване или за слизване. Един луксозен хотел
„България“ и тук-там „Трънски“ или „Златишки“ хан, където ношуваха
поети, начинаещи актьори и пропаднали певци. А днес! Ето блясва звез-
дата на Партийния дом — тя озарява цялата страна, като символ на новия
живот. Ето и куполите на Александър Невски — олицетворение на без-
възвратното минало, музей на иконопис и паметник на византийската
църковна архитектура. Да, драги Янков, всичко се мени около нас, и само
изкуството остава вечно, защото то е самият живот!